

СВЕТЪТ НА МОНАХИНИТЕ ПО ЛЕКСИКАЛНИ ДАННИ*

МАРИЯНА ЦИБРАНСКА-КОСТОВА

ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“
ПРИ БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
tzibran@abv.bg

Статията си поставя за цел да сравни данните за женското монашество в два типа източници – агиографски и каноничноправни, за да изведе *всекидневния живот в манастира* като обект на лингвокултурната концептология и диахронната езикова картина на света. За пример се използват Житието на Евпраксия според преписа в Бдинския сборник от 1359–60 г. и подбрани правила от епитимийни колекции. Всекидневието в манастира може да се представи чрез отделни тематични области със специфичен регистър от понятия (ментални конструктори) и съответните им езикови изражения (номинанти). Лексикалните данни в статията се отнасят до: храната, облеклото, образованието, труда, обичаи и порядки в манастира, отношения между монахините. Данните за женското монашество през Средновековието са по-ограничени в сравнение с тези за мъжкото. Това състояние съвпада с оскъдните сведения от друг тип източници, например иконографските или археологическите. Облеклото на монахините и някои длъжности в манастира се регистрират преобладаващо с лексеми в мъжки род поради общност в бита и моралните норми. Съпоставката на лексикални данни от различни по жанр текстове остава перспективна задача за реконструирането на средновековния начин на живот в манастира.

Ключови думи: монахини, Бдински сборник, пенитенциали, българска историческа лексикология

---

* Авторката изказва благодарност за финансовата подкрепа на Българската академия на науките по двустранно споразумение за безвъзмездни средства между Българската академия на науките и Румънската академия във връзка с проект „Всекидневният живот през Средновековието по лексикални данни от български и румънски език“.

THE WORLD OF NUNS ACCORDING TO LEXICAL DATA

MARIYANA TSIBRANSKA-KOSTOVA

INSTITUTE FOR BULGARIAN LANGUAGE, BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES

tzibran@abv.bg

The article aims at comparing the data on female monasticism in two types of sources – hagiographic works and canon law – in order to bring forward monastic everyday life as an object of cultural conceptology and study of the diachronic linguistic picture of the world. Examples are taken from the Life of St. Eupraxia in the 1359–1360 copy of the Bdin Collection and selected rules from penitential collections. Everyday life in the monastery can be presented by means of distinct thematic areas defined by specific ranges of concepts (mental constructs) and the respective linguistic nominations. The lexical data addressed in the article refer to: food, clothing, education, labour, customs and regulations in the monastery, relations between nuns. The data on female monasticism in the Middle Ages are more limited than those available for monks. This corresponds with scarce information from other types of sources, such as iconographic and archaeological sources. The nuns' habits and some positions in the monastery are denoted predominantly by masculine gender lexemes due to commonalities in the way of life and the moral norms. The comparison of lexical data from texts of different genres remains a promising task towards the reconstruction of the medieval way of life in the monastery.

Keywords: nuns, Bdin Collection, penitential collections, Bulgarian historical lexicology

Старобългарските думи за монахиня са ограничена лексико-семантична група, чиито репрезентати представляват феминални названия, съответстващи на съществителни от м. род: инокъни, калюѓерица, мънишица, чърница, чърноризица и др., както някои преносни употреби на думи и съчетания, например свещенната дѣва, сестра, старица и др. Те са неравномерно разпределени в източници от различен период и жанр. Така например в класическия старобългарски корпус са засвидетелствани названията инокъ, калюѓеръ, постътникъ, чърноризъць, чърньць, но дериватите за жени са само постъница и чърница (СтбР/StbR 1999, 1: 640; 2009, 2: 328, 1203–1204 и др.). Една от възможните причини е специфичното отношение към жената през Средновековието и съответстващите ѝ социални роли, част от които или изобщо отсъстват, или не са представени в писмените извори. Преводни и оригинални творби от различни жанрове са посветени на светици, които са имали монашески живот. Документирани са сведения за замонашили се български владетелки и аристократки. Изключително богат в това отношение е Бори-

ловият Синодик от 1211 г. (Божилов, Тотоманова, Билярски/Vozhilov, Totomanova, Bilyarski 2010). Малката монашеска схима в глаголическия Синайски евхологий от X–XI в. е била предназначена и за жени, тъй като се посочват съответните граматически форми в ж. род. В една от молитвите има уточнение, че над бъдещите монахини е било необходимо да се прочетат имената на постниците Евпраксия, Феврония, Оломпиа (sic!), Церония, които са били пример за подражание (СтбР/StbR 1999, 1: 471). Данни за девически манастири в Средновековна България обаче липсват (Крушева/Krusheva 2017). Във византийската традиция са изследвани устави (типици) на девически манастири (Janin 1964: 38–39; Ball 2009–2010). В българската традиция такива източници не са запазени и по-голямо значение имат литературните, особено агиографските и каноничноправните. Въпреки че са преводни, подобни текстове допълват общата история на монашеството и разкриват отношението на славянските преводачи към материалната култура, бита и ценностите, създавайки диахронна езикова картина на света за манастира.

Целта на статията е чрез сравнение на лексикални данни от агиографски и каноничноправни източници да се разкрие ежедневието в манастира. Той може да се обособи като отделна концептосфера на средновековния живот със специфичен регистър от понятия (ментални конструкти) и съответните им названия (номинанти), които представляват тяхното езиково изражение и съответстват на конкретния човешки опит (Kolessov 2017). Открити са няколко условни и ограничени от обема на статията семантични полета. Връзката между агиографските четива и нормативните правни текстове се осъзнава от самите книжовници чрез комбинирането им в един и същ ръкопис. Подобни примери са описани в досегашните изследвания (Петрова-Танева/Petrova-Taneva 2003: 21).

Обект на подборна лексикална ексцерпция в настоящата статия са:

1. Житието на Евпраксия (нататък ЖЕ) според преписа му в Бдинския сборник, л. 191а–234а (български ръкопис Ms. Slav. MS 408 от Университетската библиотека на гр. Гент, Белгия). Избрано е поради богатството на данни за ранното женско монашество. Ръкописът представлява препис от първата четвърт на XV в. по протограф, съставен през 1359–1360 г. за царица Ана, съпругата на цар Йоан Срацимир (около 1352/1353–1396). Достъпен е фототипно, наборно и чрез дигитално факсимиле (Dujčev 1972; Scharpé, Vynke, Voordeckers 1973). Съ-

държа жития на светици, чиито преводи са направени по различно време, но някои са толкова архаични, че се предполага глаголически протограф (Петрова-Танева/Petrova-Taneva 2003: 6; Гагова/Gagova 2010: 189). Жените светици, чиито жития са включени в сборника, живеят в различна епоха: от мъченица Текла през I в. до Мария Египетска през VI в., и се подвизават в различни географски точки на християнския свят – от Константинопол до Египет и Палестина. Евпраксия е от благородно царско потекло и е роднина на византийския император Теодосий (379–395). Целият ѝ живот от седемгодишна възраст до тридесетата ѝ година, когато умира (около 413 г.), преминава в монашески подвизи в египетския девически манастир в Тебаида (Теваида, Тавениси, Тавенски манастир, в ЖЕ въ тиваидоу 1966). ЖЕ се разпространява във византийската и в славянската книжнина, също на латински, коптски, сирийски и арабски език (Петрова-Танева/Petrova 2003: 28, 33; Иванова/Ivanova 2008: 62–63 за славянските преписи; Тодорова/Todorova 2019: 27–28; Capron 2013: 15–31 за византийските ръкописи и френски превод на ЖЕ; Stern 2016). Гръцките паралели от ЖЕ се цитират по изданието в Acta sanctorum (ASS 1668: 920–927).

2. Избрани образци от каноничноправната книжнина на славянския Юг, наричани с общите термини *пенитенциали*, *епитимийници*, *номокани*. Лексика се извлича от изданията на В. Ягич (Jagić 1874: 112–152) и Н. Тихонравов (Тихонравов/Tikhonravov 1863), както от отделни непубликувани източници, посочени в приложния апарат. Особено важно място в българската традиция заема ръкопис ЦИАИ 1160 – най-ранният запазен и единственият по рода си църковноюрисдикчески сборник в България от 60–80 г. на XIV в., съхраняван в Църковния историко-архивен институт към Българската патриаршия (фототипна репродукция в Кръстев, Янакиева/ Krastev, Yanakieva 2007). В него присъстват регламентации за монахини, отделени дори в рубрики (о инокинѣ повѣседнѣнаѣ за прѣщенїа, 1286–1306; издадени у Wolski 2018: 168–170).

Облеклото и храната. В началото на ЖЕ е поместено почти документално описание на основните хранителни навици в манастира: не бѣше бо въ манастири тѣмъ вѣкоу сити вина ни масла ни овоцїа зобати ни иного ѿ билїа землянаго. нѣцїи ѿ нї вѣщаваахоу јако ѿ дѣтства не знаати овоцїа. гастїе ѣ бѣше сочиво и зелеи и тѣ без масла 1966–197а. Става ясно, че храната на монахините се състои основно от сочиво, ѓблрїон, ‘об-

що название за бобови култури, приготвяни най-често като вариво, чорба' и зелие, *λάχανον*, 'общо название за листнат зеленчук, ядивна зеленина' (изчерпателен преглед на значенията у Стефова/Stefova 1996; СтбР/StbR 1999: 539). И двете храни подлежат на варене, за което свидетелства дава самият текст: и сочива варѣціи 209а; грънць съ варѣніемъ; и принесе на лице се грънць съ зелиемъ 216б. Данните съвпадат с номенклатурата на храните в пенитенциалните образци (Найденова/Naydenova 2018), където лексемата сочиво може да се конкретизира чрез някое от варивата: сравни в Берлинския сборник и грахъ пръжень и капоуста слана (осолено или кисело зеле) за миряни през Годоровата седмица, разночетения в така наречените „худые номоканунци“ горѣ с маслѣ дръванѣи и с макѣви сочиво (Тихонравов/Tikhonravov 1863: 290–291; Миклас, Тасева, Йовчева/Miklas, Taseva, Yovcheva 2006: 43); пак според Берлинския сборник на Разпети петък се яде сочиво са ѡглии, ѡгль, ѡгль 'tragus gasemosus, ягло, тип житна култура' (Срезн./Srezn. 1912, 3: 1638; Миклас, Тасева, Йовчева/Miklas, Taseva, Yovcheva 2006: 48; Найденова/Naydenova 2018: 403). Тук следва да се отбележи, че именно сред монасите е била популярна аскетичната храна квашено, мочено сочиво, т.е. само накиснати, а не варени зърна. В ЦИАИ 1160 най-често се споменава по-строгата форма на хранене, особено при пост, соухѡдѣніе, соухѡстїе, соухѡ да ѡстѣ, калка от гр. ξηροφαγία. Тя се състои в забрана за консумация на варени и печени храни и употреба предимно на хляб и вода (Wolski 2018: 169–169); сравни в ръкописите още свхѡдѣніѣ и вѡпитѣ НМ. SMS. 301, 115б; да ѡдѣтѣ соухъ хлѣвъ Sin. slav. 17, 190а. Ръчно омесеният и изпечен хляб неизменно присъства на трапезата на монахините. Отсъствието на овощия в менюто в ЖЕ и признанието, че някои монахини от деца не ги познават, трябва да обясним с аскезата, със стремежа към цялостно трениране на плътта да служи на духа. Същата причина налага абсолютната забрана на мазнина, δίψα ἐλαίου, (в пенитенциалите масло, ѡлѣи, сладѣ, обикновено става въпрос за растително масло) и вино, макар че те са разрешени сред монасите в определени периоди. Ранната монашеска традиция на св. Пахомий (†346/8), който също се подвизава в манастира Тавениси в Египет, забранява обаче виното (BMFD 1998, 1: 92). С названието овощїа старият българ-

ски текст обобщава употребените гръцки думи в ЖЕ ὄλώρα ‘овоция’, σταφυλή ‘грозде’ и σῦκον ‘смокиня’ (ASS, 921). В редица правила от епитимийници се споменават плодовете по време на пост, но предимно за миряни: смокви и фъники НМ. SMS 301, 114а; в Берлинския сборник се разрешават круши и овоция през Тодоровата неделя – и кроушке и овоцие которо ливо (Миклас, Тасева, Йовчева/Miklas, Taseva, Yovcheva 2006: 43). Сезонните плодове се препоръчват в редица византийски монашески устава (BMFD 1998: 5: 1696–1698). Строгийт аскетически начин на хранене в ЖЕ е отличителна черта на ранното египетско подвижничество, към което са се придържали монахините, и се подкрепя също така от честотата на хранене веднъж на ден, а понякога през ден или веднъж на три дни.

Облеклото на монахинята е отделен културен концепт (Ball 2009–2010; общи сведения у Аризанова/Arizanova 2015; Атанасова/Atanasova 2020; Илиева/Ilieva 2020). Трябва да признаем, че славянските пенитенциали са много по-изчерпателни в описанието на мъжките монашески одежди, отколкото на женските. Най-често срещаните лексеми, като антиминосъ, котыга, коукоуль, манътиица, поясъ, фелонъ и др., са неизменна част от правила, свързани с нарушения на монашеската дисциплина – осквернение на одеждите, неканонично облекло при служение, някои плътски помисли. Например разхлабеният пояс на монаха е блудство, защото поясът е символична преграда пред греха. Други правила се отнасят и до монахини с добавяне на пояснение такѡдѣ и женѣ мегалоскимѣ, но предимно при общи нравствени прегрешения (Jagić 1874: 142 в казус за блудството). По примера на гръцката книжнина дадена лексема за облекло символизира самия монашески обет: отъмлати коукоуль свои, оставити постръгъ свои са фразеологични съчетания, описващи отказа от него – един от най-големите грехове сред черното духовенство, наказван с анатема. С лексемата риза, котыга в съчетанието развѣ котигы / ризы имѣти ‘да имаш само риза на гърба си’ се описват обетът за бедност и отказът от притежание на лична собственост, който се дава при постъпване в манастира: мнихоу сиѡхастоу ѡдинакоу не пѡбѣаетъ нищо притежати развѣ котыгы Sin.Slav.17, 193а–б (Jagić 1874: 132). Повечето от названията за облекло се запазват като заемки от гръцки, по-рядко като чуждици в славянската преводна книжнина, и

създават един общ терминологичен регистър за православно монашество – независимо от пола. Основният общ израз остава приемането на монашески обет, за което в ЖЕ са използвани съчетанията *ωδρᾶῖτι* са въ образъ чрьноризьчьскыи, възати скимж 201а, τὸ μοναχικόν σχῆμα (ASS 922), още аγγльскыи образъ ‘така наречената голяма схима, по-висша степен в йерархията, предназначена за игуменката и старшите монахини’, τὸ ἀγγελικόν σχῆμα (ASS 922). Въпреки известната стандартност на лексемите в тази лексико-семантична група ЖЕ е много ценно с някои допълнителни описания: и никотора имѣше постеленю на земли и власѣноу ризоу. три лакти въ шириноу. такѡже и въ дълготоу. и на тѣѡ почиваахоу въ малѣ. бѣхоу же ωδεѣже имь власѣны̄ до землѣ покривающе ноги ѡ 197а–б. Неколкократно текстът посочва типичната материя, използвана за постелята, върху която се спи, или за монашеската дреха – власѣнъ ‘направен от косми, влакна, козина’, τρίχινος (СтбР/StbR 1999, 1: 175), власѣна риза 197б (χειτόνις τρίχινα ASS 920), власѣна постеля, σάκκος 205б. Това е общо название за груба тъкан или дреха от естествена суровина. Византийските източници говорят за материал от конски косьм, козина от овце или кози (Ball 2009–2010: 30–32), но това не се уточнява в българския препис. В него се среща лексемата постеля, като на места така се предава представата за монашеското легло, ложе, коίτη, но и за така наречения σάκκος ‘груб плат за дреха или чувал; други значения торба, кесия’ (ASS 922), върху който се спи. Прилагателното власѣнъ е типично за целия Бдински сборник поради монашеската съдба на повечето от героините. То има не само пряко, но и преносно значение и обозначава бедността, скромността и изпитанията на плътта, готова да понесе всичко в името на Христа. В ЖЕ преобладават общите названия: *ωδεжда*, τὰ ἔνδυμα; схима, σχῆμα в по-общото значение ‘монашеско облекло’ и в по-тясното ‘мантия’. Конкретните названия са по-скоро оскъдни. По повод на едно от изпитанията на дявола, който заплита полите на Евпраксия, докато е на стълбата, така, че пада от нея, се казва, че тя носи стихаръ, στιχάριον. Това е вид дълга до земята мантия или туника, покриваща краката, която при монахините не се опасва с колан или пояс и пада свободно: запъншоу же ει настoупи на полоу стихара своего 215а. Подмантийната риза, хитонът, и самата мантия са

двата основни компонента на облеклото в ЖЕ, вероятно съобразени с египетския климат, независимо че далеч не са единствените и че както разновидностите им, така и названията за тях в гръцката традиция са много по-богати (повече у Tovar 2002; Ball 2009–2010; Аризанова/ Arizanova 2015: 46). В самата гръцка версия на ЖЕ названията за женско монашеско облекло са повече, например *ἱμάτιον, ῥάκκος* и др. (ASS 924). Отново това са тип мантии, горни връхни дрехи, но следи от тези гръцизми в българското ЖЕ няма. От приведените данни може да се направи изводът, че термините за облекло са адаптирани в славянски контекст и опростени по отношение на тяхното подвидово многообразие.

Монахините и образованието. Постъпването в манастир е свързано с пълна отдаденост към Бога, а това е невъзможно без познаването на канона. Затова на грамотността се държи особено много. Още съвсем малка Евпраксия следва призиванието си и е готова да приеме първите и най-важни условия на игуменката: *аще хоцѣши зѣ прѣбывати писмена имаши оучити. и Псалтирь и постити до довечѣра акы все сестри 200а.* В края на Житието също се напомня, че най-близката другарка на Евпраксия Юлия е неин наставник в грамотността: *наоучи ю писмена и псалтирь и повчаше ю на трѣдѣ 232а.* Умението да си служиш с писмеността, е свързано с понятието *граммата, та үраѣмата.* В славянските писмени паметници формата в мн.ч. се схваща като същ. нарицателно от ж. род 'грамотност'. Едно правило от епитимийната колекция на В. Ягич дава точни предписания: *чръница аще грамотоу ѿмѣеть, да канерха есть а прокымка не поеть ни въ алтарь вьлазѣть (Jagić 1874: 119).* Непреведеният гръцизъм *канерха*, от гр. *κανοναρχέω > κανοναρχώ* (БЕР/BER 1979, 2: 205, остаряло *канервам, канерхам*), назовава действията четене на висок глас на молитви и пеене на канона, за което се изискват умения от обикновената монахиня. Във варианта *конархисати* глаголът се среща в едно правило от така наречените „худые номоканунци“, където изобщо е забранено тази дейност да се извършва без подобаващо облекло: *въ клобоуке недостоино конархисати ни чтѣньа чести (Тихонравов/ Tikhonravov 1863: 295).* В олтара обикновената монахиня няма право да стъпва. Що се отнася до споменаването на Псалтира, известно е значението на тази богослужбена книга за обучението в цялата история на образованието до и през Възраждането. Сред духовенството тя се ползва с най-голямо уважение. Едно правило от *ЦИАИ 1160* изисква от

епископа да владее безупречно Псалтира наизуст и да дава личен пример на клира: възсъкѡ ѱалтирь извѣсть вѣти, да ѿ сего и вѣ съ нимъ причеть сице повчаеть подражавати (Кръстев, Янакиева/Krastev, Yanakieva 2007, 1436).

Монахините и трудът. Трудовата дейност в манастирите е задължителна и ценностно натоварена. Тя е регламентирана в монашеските правила на св. Василий Велики (†379), който неслучайно е най-цитираният църковен отец в християнската покаянна книжнина и на Запад, и на Изток. Авторитет в тази материя е и Монашеският устав на Теодор Студит (†826), основата на общежителната организация във Византия и в славянския свят. Нещо повече, в ЦИАИ 1160 да се трудиш с ръцете си, е богоугодно дело, форма на прослава на Бога до степен, че отричането на труда и особено на земеделската дейност на монаха е проява на ерес. Точно в такъв смисъл се произнася едно рядко правило от ЦИАИ 1160, в което еретиците масалиани са обвинени, че привидно в името на непрекъснатата молитва се отказват от ръчния труд: ... и еже не имѣти ѿ сѣ възсѣ ихже прѣнаписахѡмъ еше же и рѣждѣаіе. нѣ тако ѣсти и пїти и спати доволно (Wolski 2018: 189). Евпраксия е особено усърдна в ежедневните битови дейности и работи повече от всички. Описанията на нейните занимания дават възможност да бъдат открити няколко семантични подраздела:

а) *Манастирски помещения.* Техните названия са в пряка връзка с поетите от героинята задължения в името на общността: не бѣше никѡдаже не мѣтеше ложные хлѣвинї или посталаа сестрамъ, или водоу ѣже би чръпла и къ храминѣ принесла 205а; Епраѣа же сестрамъ слоужбоу готовѣше. метоуци триклинѣ, постелеа готовыеи сестрамъ, водоу чръплющїи и къ вежи приносещїи, дрѣва цѣпещїи и сочива варещи, тѣсто мѣсеци и хлѣби пекѣщїи 209а. Наративът се развива в следните точки на манастирското пространство, подредени азбучно:

Варильница 220б ‘кухня, помещение за готвене, магерница’, εἰς τὸ μαγῆριον (ASS, 925). От същия корен е по-разпространената лексема поварьница, μαγειρεῖον, добре позната в историческата лексикография; Вѣжа 209а ‘място за готвене; склад за хранителни продукти’ – в гръцкия текст на същото място стои ἐν τῷ φοῦρνῳ, φοῦρνος ‘пещ, фурна’

(ASS, 923). В други преписи на ЖЕ се чете сокальница (РНБ Гильф. 57/RNB Gilf. 57, 136). Известно е, че названието на лице по професионален признак сокачии ‘готвач’ е документирано в класическите старобългарски паметници и се смята за доказан прабългаризъм (СтбР/StbR 2009, 2: 723). В редица епитимийни образци се споменават сокалъ и вишняца като места, които развращават, а посещението им без нужда се наказва с пост (БАН 48/BAN 48, 29a; Sin. Slav.17, 193a; Jagić 1874: 131). Вѣжа, вежа е включена още в Речника на А. Востоков (Востоков/Vostokov 1859: 39, както и вежарь); в същия контекст и в интересующото ни значение лексемата е представена в Речника на Фр. Миклошич (Mikl. 1977: 121); в руската историческа лексикография са застъпени още значенията ‘стан, лагер, кула, селскостопанска дворна постройка, укрепление и дори затвор’ (Срезн./Srezn. 1893, 2: 482–483). От ЖЕ се извличат още следните лексеми с конкретно значение: Дръвѣникъ 228a, ‘плевня, склад за дърва’ – ἀλοθήκη τῶν ξύλων (ASS, 927), именно тук в последните си дни предпочита да се изолира Евпраксия за молитви и изкупване на греховете; Кѣлина 205a – κελλίον, основна единица на общежитийната организация, киновията; Ложьнаа хлѣвина 205a ‘спално помещение, пристройка за живеене’ без точно гръцко съответствие; Пещь 205a, 208a и др. ‘пещ’, φοῦρνος, и пещьница 225a ‘пещ, пекарна’ със същото съответствие; Триклинъ 209a ‘трапезария’ – τρίκλινος (ASS, 922); Храмина 205a ‘постройка, дом, контекстово магерницата’ – ἐν τῷ μαγηρίῳ (ASS, 922); Цръкы 230a ‘параクリс, молитвен дом’ – εὐκτήριον (ASS, 926). Към това трябва да добавим един предпочитан израз стати на сточудени 206б, 212a и др. С него в ЖЕ се обозначава откритото пространство в манастирския двор, където героинята често излиза, за да изпълнява своите молитви без храна, вода и сън.

б) *Предмети*. Повечето от регистрираните лексеми от ЖЕ назовават оръдия на труда или съдове, използвани в трудовата дейност и службите. Примери: вѣдро и крѣчагъ 213a ‘стомна, съд за вода’, керάμιον (ASS 924) – това са съдовете, с които се черпи вода от манастирския кладенец. При едно от премеждията на героинята с дявола се навлиза в детайли как ведрото се спуска в кладенеца с ѿже вѣдрьно 213a, σχοινίον (ASS 924). Срещат се още гръньць 216б ‘съд, в който се готви’ за гр.

χαλκίον ‘меден съд, котел’ (ASS 924); ка̀дило, сѣкыра, сѣсѣдъ, тимиа̀нъ и др. Интересно разночетене в ЖЕ е думата полѣно 215а срещу дрѣво в РНБ Гильф. 57, гр. ξύλον (ASS 924). С него се назовава парчето дърво, ударило лицето на Евпраксия и наранило очите ѝ при поредното изпитание на дявола: и въноузе полѣно въ лице юе близъ ока еи 215а. Думата с праславянски произход е застъпена в днешните български говори – *полѣно* ‘късо, срязано дърво, цепеница’ (БЕР/BER 1999, 5: 496). Други предмети изпълняват символична роля в монашеския живот. Такъв предмет е жезълът на игуменката, който олицетворява властта в обителта. Той е наречен веднѣж то̀агоу иго̀умениноу с окончание за ж. род 220а и втори път жъзль иго̀уменинь 221а. Следва да се отбележи, че лексемата *то̀ага* е регистрирана само в български и сръбски писмени паметници за βακτηρία; среща се в Беседите на папа Григорий Велики, където има и латинско съответствие *basulus*, то̀агъ (Mikl. 1977: 998). Етимологията ѝ се свързва с тюркски корен, но съществува и хипотеза за прабългарски произход (БЕР/BER 2017, 8: 160–161). Лексемата е отличителна черта за ръкопис ЦИАИ 1160, който показва близост с Бдинския сборник и в други открояващи се лексеми.

Обичаи и порядки в манастира. Те са повече, отколкото можем да представим тук, и много разнообразни, но анализът трябва да започне с едно описание на покаяна практика за изкупване на греха на съблазънта по време на сън. Всякакви сънища, свързани със суетата на мирския живот, представляват една от най-честите форми на изкушение от дявола. При монасите се санкционират особено нощните полюции, а в ЖЕ заради съня си героинята се подлага на следния манастирски обичай: и повелѣ каменїе принести и положити под ложемь сестрѣ и върхоу арига прѣстїю посипати и на тоѣмь аризѣ почивати сестрѣ до деветаго днѣ 205б (ASS 922). И камъните, и прѣста са символични материални същности за изкупване на греха, свързват се с усилията, трудностите пред човека, неговата тленност и греховност. Спането върху камъни и прѣст безспорно е тежък аскетически подвиг, за което в текста се използва още едно старинна дума аригъ < њригъ, σάκκος ‘грубата дреха, плата, върху който се спи’ (обобщени данни и библиография у Петрова-Танева/Petrova-Taneva 2013: 22 по повод на Житието на св. Теодора Александрийска и лексемите *риза њрижънаѧ, островласѣньнаѧ*).

Къпането в ЖЕ не се практикува заради срама на голотата: и никто же ѿ нихъ не мѣаше нозѣ, а ѿ бани слышеце посмиваахоу се ѣко и оукоризноу носеце и слоухомъ не можахоу сего приѣти 197а. В различни византийски монашески устава предписанията за това варират от разрешение за къпане само за болни, до къпане между три и дванадесет пъти годишно (BMFD 2000, 1: 27). Не се пият отвари и лекарства от никакъв тип – не вѣше никого видѣти болецца или оукропи лѣюще или билїе въземлюще 197б (буквално отвари от растения като помощни лечебни средства, ἀλάντλημα, βοήθεμα ASS 921). Болестта се приема за дар от Бога, монахините работят, служат и търпят всичко. С лексемата билие редица пенитенциални текстове назовават именно лечебните растителни отвари, билките, някои от които са използвани от жените мирянки за помятане. При нужда лечебните вещества в манастира не са нещо специално, а същите, които се използват в храненето. Например в ЖЕ раните на героинята се лекуват с масло и соль 215а.

Манастирът е сакрално затворено пространство със свои закони и напускането му е абсолютно забранено. Затова в ЖЕ се посочва, че никоя от монахините не излиза извън манастирските стени и не разговаря с посетители, а всички разговори се водят чрез вратарката. Това задължение се изпълнява от дежурната монахиня, наречена вратарьница 218б, ꙗ ѿворѣс (ASS 925), славянизирано феминално название. Контекстово лексемата се заменя от субстантивираното прилагателно вратьнаѧ 214а, а в РНБ Гильф. 57 от синонима двърница. За сравнение, сред най-честите длъжностни названия при монасите, запазени в славянските пенитенциални текстове, са келарь и трапезарь без регистрирани деривати в ж. род (Wolski 2918: 185). Правилата за монаси изрично забраняват общуването с миряни и всякакво съприкосновение с мирската суета. Една популярна разпоредба е особено изразителна: мнѣ ходѣи по лѣскыхъ трапезахъ или на бракъ. мѣвѣдь го бѣ наричеть. мнихъ ходѣи въ житии мирьсѣмь, пса го бѣ наричеть Sin. Slav. 17, 194б (Jagić 1874: 132). В друга се препоръчва прекъсването на връзки с роднини и близки: мних, аше не вѣжить ѿ рода своего ѿ козмикъ. не вѣнчають се. вѣжи, мнише, ѿ своихъ си вѣжи, да не ѿ бѣ оудалиши се Sin. Slav. 17, 209а (κοσμικός ‘мирянин, светски човек’). Всичко от мирския живот е неприемливо особе-

но ако се яви в съня, защото това е намеса на дявола. Във връзка със сънищата на Евпраксия в ЖЕ е използвана думата *μουρινῆ* ‘етиопец’ 212а, на същото място в преписа на ЖЕ в РНБ Гилъф. 57 стои мъчтание (*κοσμική φαντασία* ASS 923), откъдето може да се допусне метафоричната представа за враждебна сила, превъплъщение на дявола: *въ̄ еди́ноу но́ць моу̀рини пришьдѣше и възбише келію еє* 212а.

И накрая, един от основните принципи на монашеското служение, на поста и покаянието е всичко да се прави от сърце, с убеденост и според силите на индивида, а не по принуда или чрез сила. Този принцип е защитен в ЖЕ със следния израз: *къ̄жо какѡо ктоо можеть троу̀жати се не по ноу̀жди възложи на ме̄ ѱр̄ъ сѣ* 210б.

Отношения между монахините. Лексемите за назоваване на женското монашеско братство в ЖЕ са няколко. Начело на общезитието е *игоу̀мениа* 198а и др., гр. ἡ ἡγουμένη (ASS 924). В гр. текст тя носи личното име Теодула и има дяконски чин, затова много по-често се титулува ἡ Διάκονος Θεοδοῦλη или само ἡ Διάκονος (ASS 921). Като перифрази към нея са още контекстовите синоними *владичица*, *великаѧ госпожда* 202б–203а, ἡ Μεγάλη (ASS 926). Основното название за монахиня е *чръница*, *ἄσκητρία*, но преносно те се наричат *сестри*, *свети жени* (*τῶν ἁγίων γυναικῶν* ASS 921); съобразно терминологията за монашеското братство монахините са още *дру̀жина* 229б. В края на наратива новоизбраната наставница Теогния е наречена *архимандритъ*, а нейната ръководна функция е изразена посредством глагола *старѣишьньствовати* 233а. По-възрастните и опитни монахини са *старѣишиѧ* (*τὰς πρῶτας τοῦ μοναστηρίου* ASS 921). В ЖЕ между монахините цари разбирателство, взаимопомощ, създават се приятелства и дълбока привързаност. Пример за това са отношенията между Евпраксия и нейната другарка Юлия. Но тъй като целият монашески път на главната героиня е предопределен да извърши подвизи в името на Христос, да стане всепризнат борец срещу бесовете и техен прогонител, дяволът се проявява не само в сънищата, но и най-вече със злото у човека. Отрицателният персонаж на сестра Германа развива темата за две недопустими нравствени черти на християнина и особено на духовника – гнева и завистта. В антиподната двойка Евпраксия – Германа се противопоставя горното на долното у човека в пряк и в метафоричен смисъл. Евпраксия е

рождака ‘роднина’ на византийския император, но притежава скромност, отдаденост и напълно оправдава завета на своята майка да забрави потеклото си и гордостта: не рѣи въ оумѣ своемъ яко ѿ кръвы цркъне есмь 202а. Германа е не само с нисък социален статус като бивша робиня, но е лукава и интригантка 210б. Нейната завист се описва с фразеологизма гризѣше се завистию въ срѣци 220б. Сходни нравствени императиви срещаме в ЦИАИ 1160, например: аще нѣкаа разгнѣвает сѧ и не съмирит сѧ, без причащенїа да ѿ, дондѣ съмирит сѧ и др. (Wolski 2918: 169). Другаде гневът срещу брат монах се наказва на принципа на талиона с хармонизирано наказание: юлико днїи гнѣвает се толико днїи да постит се w хлѣбѣ и o водѣ Sin. Slav. 17, 200а. Наказанието на Германа, наложено от игуменката според канона, е отлъчване от евхаристийно общение: тоужа еси таины стѣе лѣургїе 211б.

Евпраксия, наричана в наратива сиротка 194а (защото остава без родители), която смята, че ще остане тоужда и сира 202б, намира своята духовна майка в игуменката и се превръща в един от най-светлите примери за ранното египетско подвижничество. ЖЕ илюстрира процеса, при който лексеми от общия словен фонд за ежедневието се адаптират към монашеските реалии и ценности. Един характерен глагол за Бдинския сборник, включително в ЖЕ, е оуневѣстити сѧ ‘да приема за жених Христос, да стана Христова невеста’ 223а. Пенитенциалните текстове също назовават монахинята Христова невеста: ... такѡже и калоугерици понїеже неѣста божиѧ наричет сѧ (Jagić 1874: 124). В края на Житието към името на Евпраксия е добавено пояснението, че е болярчина, но от „небесното болярство“, т.е. не само в пряк смисъл на благородно потекло, но и на духовна извисеност и добродетели 234а.

В заключение може да потвърдим зададената в началото на публикацията работна теза, че между епитимийните образци и агиографските наративи за монахини има пряка връзка в идейно-тематично отношение, а оттук и в лингвокултурологичните характеристики. Те са надеждни източници за реконструкцията на ежедневието в манастирските общности. Правилата за монахини в славянските пенитенциали са сравнително ограничени в сравнение с тези за монаси; в най-разпространените състави те по-рядко се групират под отделни рубрики, като остават разпръснати. Това състояние съвпада с оскъдните

сведения от друг тип източници, например иконографските или археологическите (Аризанова/Arizanova 2015: 43; Атанасова/Atanasova 2020: 150). Много често споменаването на монахините в правилата е с цел детайлизация на определен казус. Например обезчестяването на монахиня присъства още в първите най-ранни славянски юридически текстове, но се разглежда в раздела за блудство с девица и прелюбодеяство с омъжена, като подлежи на най-тежка епитимия заради нарушението на сакрално отношение; по същата причина в рамките на най-тежките кръвосмешения попада грехът на монах с монахиня, според Sin. Slav.17, 206б, наказван с 12 години епитимия. Облеклото на монахинята и дори някои длъжности в манастира се регистрират преобладаващо с лексеми в мъжки род поради общност в бита и моралните норми. Ценността на Бдинския сборник в това отношение е неоспорима. Събирането на едно място на текстове за жени светици предполага концентрация на феминални названия и това се потвърждава от ЖЕ: болярка, болярчина, рождака, сиротка, старица, страстьница и др. Сред нарастващия брой най-съвременни публикации както върху всекидневния живот през Средновековието, така и върху монашеството обобщената информация в тематични и лексико-семантични групи е средство за осмислянето на манастирския живот през призмата на лингвокултурната концептология.

ИЗТОЧНИЦИ / SOURCES

- БАН 48 / BAN 48 – Служебник и Молитвеник от средата на XV в. *Кодов, Хр.* Опис на славянските ръкописи в Библиотеката на БАН. София, Издателство на БАН, 1969, с. 92–93. [Sluzhebnik i Molitvenik ot sredata na XV v. *Kodov, Hr.* Opis na slavyanskite rakopisi v Bibliotekata na BAN. Sofia, Izdatelstvo na BAN, 1969, s. 92–93.] Използван de visu.
- Бдински сборник / Bdinski sbornik <<https://lib.ugent.be/catalog?q=archive.ugent.be:973E9242-B062-11E1-9EF1-99BDAAF23FF7>> [10.12.2020].
- РНБ Гилф. 57 / RNB Gilf. 57 – Материкон [Materikon], XIV–XV в. <<http://nlr.ru/manuscripts/RA1527/elektronnyiy-katalog?ab=8F4525C4-B4E5-41B1-9935FB46F7B00517>> [11.12.2020].
- ASS 1668: Acta sanctorum Martii. Tomus II., Antverpiae: apud Ioannem Meursium, рл. 920–927.
- HM. SMS. 301 – Номоканон от 1620 г. [Nomocanon ot 1620 g.]. *Matejic, P., H. Thomas.* Manuscripts on Microform of the Hilandar Research Library. The Ohio State University. T.1. Columbus, Ohio, 1992, s. 454. Използван по микрофилм.
- Sin. slav. 17 – Требник от XIV в. [Trebnik ot XIV v.] <http://digilib.nalis.bg/dspvieverb/srv/viewer/eng/> [19.12.2020].

ЛИТЕРАТУРА

- Аризанова 2015: *Аризанова, С.* Облеклото на средновековните български монаси. – *Исторически преглед*, LXXI, кн. 5–6, с. 42–53.
- Атанасова 2020: *Атанасова, К.* Облеклото на българските духовни лица през XII–XIV в. Типологични паралели на Балканите в светлината на запазените портрети. – Във: *Владетели, държава и църква на Балканите през Средновековието*. Част 2. Велико Търново, УИ, с. 145–161.
- БЕР 1971–2017–: Български етимологичен речник. Т. 1–8. София, Издателство на БАН, 1971–2017–.
- Божилков, Тотоманова, Билярски 2010: *Божилков, Ив., А.-М. Тотоманова, Ив. Билярски.* Борилов Синодик. Издание и превод. София, ПАМ Пъблишинг.
- Востоков 1858: *Востоков, А. Х.* Словарь церковнославянского языка. Т. 1. СПб, Типография Императорской академии наук.
- Гагова 2010: *Гагова, Н.* Владетели и книги. София, ПАМ Пъблишинг.
- Иванова 2008: *Иванова К.* Bibliotheca Hagiographica Balcano-Slavica. София, АИ „Проф. М. Дринов“.
- Илиева 2020: *Илиева, Т.* Словообразователни склонности при думите за облекло в средновековните славянски писмени текстове. – В: *Облеклото и езикът*. Сборник с доклади от конференцията „Облеклото в българските земи в миналото. Особенности на изворите“, проведена на 24–25.I.2020. София, УИ „Св. Климент Охридски“, с. 46–67.
- Крушева 2017: *Крушева, П.* Монахинята в Българското средновековие – между греха и светостта (X–XIV в.). – *Времена*, 13, с. 31–40.
- Кръстев, Янакиева 2007: *Кръстев, А., Ц. Янакиева.* Архивски номоканон. Български ръкопис от XIV в. Фототипно издание. Шумен, УИ.
- Миклас, Тасева, Йовчева 2006: *Миклас, Х., Л. Тасева, М. Йовчева.* Берлински сборник. Кирило-Методиевски научен център, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Sofia, Wien.
- Найденова 2018: *Найденова, Д.* Храната и храненето в средновековните славянски пенитенциални текстове. – *Българска етнология*, 4, с. 400–420.
- Петрова-Танева 2003: *Петрова-Танева, М.* Бдинският сборник: изследване на една средновековна българска книга (история, типология и състав). Автореферат за присъждане на образователната и научната степен „доктор“. Будапеща, CEU.
- Петрова-Танева 2013: *Петрова-Танева, М.* Неизвестен източник на Изборника от 1076 г.: една неизвестна славянска версия на Житието на св. Теодора Александрийска. – *Старобългарска литература*, 47, с. 11–45.
- Срезн.: *Срезневский, И. И.* Материалы для словаря древнерусского языка. Санкт-Петербург. Т. 1. 1893; Т. 2. 1902; Т. 3. 1912.
- СтБР 1999, 2009: Старобългарски речник. Т. 1. 1999; Т. 2. 2009. София, Валентин Траянов.
- Стефова 1996: *Стефова, Л.* Сочиво, варенье, вариво. – *Български език*, XLVI, 1, с. 51–58.
- Тихонравов 1863: *Тихонравов, Н. С.* Памятники отреченной русской литературы. Vol. 1–2. СПб, Типография товарищества.

- Тодорова 2019: *Тодорова, Е.* Светци лечители в агиографската традиция на православния свят. Автореферат на дисертация за присъждане на образователната и научната степен „доктор“. СУ.
- Ball 2009–2010: *Ball, J.* Decoding the Habit of the Byzantine Nun. – *Journal of Modern Hellenism*, 27–28, pp. 25–52.
- BMFD 1998: *Byzantine Monastic Foundations Documents*. Ed. by J. Thomas, A. Constantinidis – Hero. Vol. 1–5. *Dumbarton Oaks Studies* 35. Washington, Dumbarton Oaks Library.
- Capron 2013: *Capron, L.* 2013. *Codex hagiographiques du Louvre sur papyrus*. Paris, Presse de l'Université Paris–Sorbonne, pp. 15–31.
- Dujčev 1972: *Dujčev, Iv.* Bdiniski Zbornik. Ghent Slavonic Ms 408, a.d. 1360. Facsimile edition. London. Variorum Reprints.
- Jagić 1874: *Jagić, V.* Opisi i izvodi iz nekoliko južno-slovenskih rukopisa. Sitnja gradja za crkveno pravo. – *Starine*, 6, s. 112–152.
- Janin 1964: *Janin, R.* Le monachisme byzantin au Moyen âge: Commende et typica. Xe–XIVe siècle. – *Revue des études byzantines*, 22, pp. 5–44.
- Kolessov 2017: *Kolessov, V. V.* Conceptology as a form of cognitive linguistics. – *Русский лингвистический бюллетень*, 1 (9), pp. 48–51.
- Mikl. 1977: *Miklosich, F.* *Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum*. Emendatum auctum. Reprint. Wien, 1862–1865. Neudruck der Ausgabe. Wien.
- Scharpé, Vynke, Voordeckers 1973: *Scharpé, J. L., F. Vynke, E. Voordeckers.* Bdiniski Zbornik. An Old-Slavonic Menologium of Women Saints, AD 1360. Bruges, De Tempel.
- Stern 2016: *Stern, D.* Slavonic Double Translations of Byzantine Hagiographic Texts: the Life of St. Eupraxia. – *Cyrrillomethodianum. Studies on the History of Greek-Slavic Relations*, Vol. XXI, pp. 21–52.
- Tovar 2002: *Tovar, S. T.* El hábito monástico en Egipto y su simbología. – *Revista de Ciencias de las Religiones*, vol. 7, pp. 163–174.
- Wolski 2018: *Wolski, J. M.* Kultura monastyczna w późnośredniowiecznej Bułgarii. *Byzantina Lodziensia*. 30. Łódź, Uniwersytetu Łódzkiego.

REFERENCES

- Arizanova 2015: *Arizanova, S.* Obleklotu na srednovekovnite balgarski monasi. – *Istoricheski pregled*, LXXI, kn. 5–6, s. 42–53.
- Atanasova 2020: *Atanasova, K.* Obleklotu na balgarskite duhovni litsa prez XII–XIV v. Tipologichni paraleli na Balkanite v svetlinata na zapazenenite portreti. – In: *Vladeteli, darzhava i tsarkva na Balkanite prez Srednovekovieto*. Chast 2. Veliko Tarnovo, UI, s.145–161.
- Ball 2009–2010: *Ball, J.* Decoding the Habit of the Byzantine Nun. – *Journal of Modern Hellenism*, 27–28, pp. 25–52.
- BER: *Balgarski etimologichen rechnik*. T. 1–8. Sofia, Izdatelstvo na BAN, 1971–2017–.
- BMFD 1998: *Byzantine Monastic Foundations Documents*. Ed. by J. Thomas, A. Constantinidis – Hero. Vol. 1–5. *Dumbarton Oaks Studies* 35. Washington, Dumbarton Oaks Library.

- Bozhilov, Totomanova, Bilyarski 2010: *Bozhilov, Iv., A.-M. Totomanova, Iv. Bilyarski*. Borilov Sinodik. Izdanie i prevod. Sofia, PAM Publishing.
- Capron 2013: *Capron, L.* 2013. Codex hagiographiques du Louvre sur papyrus. Paris, Presse de l'Université Paris-Sorbonne, pp. 15–31.
- Dujčev 1972: *Dujčev, Iv.* Bdinski Zbornik. Ghent Slavonic Ms 408, a.d. 1360. Fascimile edition. London, Variorum Reprints.
- Gagova 2010: *Gagova, N.* Vladeteli i knigi. Sofia, PAM Publishing.
- Ilieva 2020: *Ilieva, T.* Slovoobrazovatelni sklonnosti pri dumite za obleklo v srednovekovnite slavyanski pismeni tekstove. – In: *Oblekloto i ezikat*. Sbornik s dokladi ot konferentsiyata “Oblekloto v balgarskite zemi v minaloto. Osobenosti na izvorite”, provedena na 24–25.I.2020. Sofia, UI “Sv. Kliment Ohridski”, s. 46–67.
- Ivanova 2008: *Ivanova, K.* Bibliotheca Hagiographica Balcano-Slavica. Sofia, AI “Prof. M. Drinov”.
- Jagić 1874: *Jagić, V.* Opisi i izvodi iz nekoliko južno-slovenskih rukopisa. Sitnja gradja za crkveno pravo. – *Starine*, 6, s. 112–152.
- Janin 1964: *Janin, R.* Le monachisme byzantin au Moyen âge: Commende et typica. Xe–XIVe siècle. – *Revue des études byzantines*, 22, pp. 5–44.
- Kolessov 2017: *Kolessov, V. V.* Conceptology as a form of cognitive linguistics. – *Russkii lingvisticheskii biulleten'*, 1 (9), pp. 48–51.
- Krastev, Yanakieva 2007: *Krastev, A., Ts. Yanakieva.* Arhivski nomokanon. Balgarski rakopis ot XIV v. Fototipno izdanie. Shumen, UI.
- Krusheva 2017: *Krusheva, P.* Monahinyata v Balgarskoto srednovekovie – mezhdu greha i svetostta (X–XIV v.). – *Vremena*, 13, s. 31–40.
- Miklas, Taseva, Yovcheva 2006: *Miklas, H., L. Taseva. M. Yovcheva.* Berlinski sbornik. Kirilo-Methodievski nauchen tsentar, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Sofia, Wien.
- Mikl.1977: *Miklosich, F.* Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum. Emendatum auctum. Reprint. Wien, 1862–1865. Neudruck der Ausgabe. Wien.
- Naydenova 2018: *Naydenova, D.* Hranata i hraneto v srednovekovnite slavyanski penitentsialni tekstove. – *Balgarska etnologiya*, 4, s. 400–420.
- Petrova-Taneva 2003: *Petrova-Taneva, M.* Bdinskiyat sbornik: izsledvane na edna srednovekovna balgarska kniga (istoriya, tipologiya i sastav). Avtoregerat za prisazhdane na obrazovatelната i nauchната stepen “doctor”. Budapechta, CEU.
- Petrova-Taneva 2013: *Petrova-Taneva, M.* Neizvesten iztochnik na Izbornika ot 1076 g.: edna neizvestna slavyanska versiya na Zhitieto na sv. Teodora Aleksandriyska. – *Starobalgarska literatura*, 47, s. 11–45.
- Scharpé, Vynke, Voordeckers 1973: *Scharpé, J. L., F. Vynke, E. Voordeckers.* Bdinski Zbornik. An Old-Slavonic Menologium of Women Saints, AD 1360. Bruges, De Tempel.
- Srezn: *Sreznjevskii, I. I.* Materialy dlia slovaria drevnerusskogo iazyka. Sankt-Peterburg. T. 1. 1893; T. 2. 1902; T. 3. 1912.
- StbR 1999, 2009: Starobalgarski rechnik. T. 1. 1999; T. 2. 2009. Sofia, Valentin Trayanov.
- Stefova 1996: *Stefova, L.* Sochivo, varenie, varivo. – *Balgarski ezik*, XLVI (1996), 1, s. 51–58.

- Stern 2016: *Stern, D.* Slavonic Double Translations of Byzantine Hagiographic Texts: the Life of St. Eupraxia. – *Cyrrillomethodianum. Studies on the History of Greek-Slavic Relations*, Vol. XXI, pp. 21–52.
- Tikhonravov 1863: *Tikhonravov, N. S.* Pamiatniki otrechennoi russkoi literatury. Vol. 1–2. SPb, Tipografiia tovarishchestva.
- Todorova 2019: *Todorova, E.* Svettsi lechiteli v agiografskata traditsiya na pravoslavniya svyat. Avtoreferat na disertatsiya za prisazhdane na obrazovatelната i nauchnata stепен ‘doctor’. SU.
- Tovar 2002: *Tovar, S. T.* El hábito monástico en Egipto y su simbología. – *Revista de Ciencias de las Religiones*, vol. 7, pp. 163–174.
- Vostokov 1858: *Vostokov, A. Kh.* Slovar' tserkovnoslavianskogo iazyka. T. 1. SPb, Tipografiia Imperatorskoi akademii nauk.
- Wolski 2018: *Wolski, J. M.* Kultura monastyczna w późnośredniowiecznej Bułgarii. *Byzantina Lodziensia*. 30. Łodz: Uniwersytetu Łodzkiego.

✉ Проф. д.ф.н. Марияна Цибранска-Костова
Секция за история на българския език
Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“
Българска академия на науките
бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България

✉ Prof. Mariyana Tsibranska-Kostova, DSc
Department of History of Bulgarian Language
Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences
52 Shipchenski prohod, Bl. 17, 1113 Sofia, Bulgaria

Публикувано: 31 март 2021

Published: 31 March 2021